

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa: The Dynamics of Adapting the Format of Techniques for Presenting the Buddhadhamma to the General Populace

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส: พลวัตการปรับเปลี่ยนรูปแบบ
กลวิธีนำเสนอพุทธธรรมสู่สาธารณชน

Phramahasarawut Phosrikham^{1*}

พระมหาสราวุธ โปธิ์ศรีขาม^{1*}

ARTICLE INFO

Name of Author &

Corresponding Author: *

1. Phramahasarawut Phosrikham

พระมหาสราวุธ โปธิ์ศรีขาม

Faculty of Religion and Philosophy,
Mahamakut Buddhist University,
Thailand.

คณะศาสนาและปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: srawuthbodh2020@gmail.com

คำสำคัญ:

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส,

กลวิธีนำเสนอ, พุทธธรรม

Keywords:

Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa,

Techniques to Presenting,

Buddhadhamma

Article history:

Received: 19/06/2024

Revised: 21/07/2025

Accepted: 21/08/2025

Available online: 28/08/2025

ABSTRACT

This study aims to investigate the dynamic strategies employed by Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa in the dissemination of Buddhist teachings and to develop a framework for adapting these methods to the digital age context. The research adopts a qualitative methodology, integrating textual analysis of primary source materials authored by Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa with in-depth interviews conducted with subject matter experts in Buddhism, communication, and contemporary religious studies. This dual approach facilitates a comprehensive understanding of both the original doctrinal intent and its applicability in modern contexts.

Findings indicate that Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa played a pivotal role in reforming and systematizing the propagation of Dhamma through five core dynamic strategies: (1) the articulation of Buddhist teachings in simplified, accessible language; (2) the institutionalization of structured religious education; (3) the strategic utilization of print media to broaden public engagement; (4) the reorganization of monastic governance through legal and administrative reforms; and (5) the integration of Buddhist principles with contemporary academic disciplines. In terms of contemporary relevance, the research reveals that these traditional methods have been meaningfully extended into digital platforms, including the website mahasamana.org, the Facebook page “Vajiranavarorasa Vidyā,” and the Instagram

ศูนย์พัฒนาระบบงานวิจัย
Thai Journal Citation Index Centre

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

How to Cite:

Phramahasarawut Phosrikham. (2025). Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa: The Dynamics of Adapting the Format of Techniques for Presenting the Buddhādhamma to the General Populace. *Journal of Dhamma for Life*, 31(3), 522-533.

account “Vajiranavarorasa_vidaya.” These adaptations demonstrate a capacity for temporal responsiveness without compromising the doctrinal essence, offering a viable model for the sustainable communication of Buddhist teachings in the digital era.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตของรูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเพื่อพัฒนาต่อยอดแนวทางดังกล่าวให้สอดคล้องกับบริบทยุคดิจิทัล โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับของพระองค์ ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา การสื่อสาร และการศึกษาศาสนาในบริบทร่วมสมัย เพื่อให้เข้าใจทั้งแนวคิดดั้งเดิมและการประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า พระองค์ทรงเป็นผู้นำด้านการปรับเปลี่ยนการเผยแผ่ธรรมะอย่างเป็นระบบ ด้วยกลวิธีที่มีพลวัต 5 ด้าน ได้แก่ การใช้ภาษาธรรมะที่เรียบง่าย การจัดระบบการศึกษาธรรมะ การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ การวางโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ และการเชื่อมโยงธรรมะกับวิชาการสมัยใหม่ ด้านการประยุกต์ใช้พบว่า กลวิธีเดิมของพระองค์ได้รับการต่อยอดผ่านสื่อดิจิทัล เช่น เว็บไซต์ mahasamana.org เฟซบุ๊กเพจ “วชิรญาณวโรรสวิทยา” และอินสตาแกรม “Vajiranavarorasa_vidaya” สะท้อนถึงการปรับตัวตามกาลสมัยโดยไม่สูญเสียสาระสำคัญทางธรรม อันเป็นแนวทางที่สามารถพัฒนาไปสู่การสื่อสารธรรมะอย่างยั่งยืนในยุคปัจจุบัน

บทนำ

การเผยแผ่พุทธธรรมในประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน โดยมีพัฒนาการตามบริบทของสังคมวัฒนธรรม และการเมืองในแต่ละยุคสมัย ทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของพระพุทธศาสนาในการปรับตัวเพื่อธำรงไว้ซึ่งคุณค่าและสาระสำคัญของหลักธรรมทางศาสนา (Wyatt, 2003; Swearer, 2010) ในสมัยโบราณการเผยแผ่ธรรมะดำเนินไปภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงดำรงสถานะ “ธรรมราชา” เช่น ในสมัยสุโขทัย การเผยแผ่คำสอนผ่านวัด ระบบสำนักสงฆ์ และจาริกแสดงถึงบทบาทของสถาบันศาสนาและสถาบันการปกครองที่เกื้อหนุนกัน (Wyatt, 2003)

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยเริ่มเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงจากโลกตะวันตกทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความคิดและวิถีชีวิตของผู้คน การปรับปรุงกระบวนการเผยแผ่พุทธธรรมให้เหมาะสมกับสภาพสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็น (Ishii, 1986) ในช่วงเวลาดังกล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนากลวิธีการนำเสนอพุทธธรรม เพื่อให้สามารถเข้าถึงประชาชนหลากหลายกลุ่ม และสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคม กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงริเริ่มการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ ตำราธรรมะ และบทความในวารสารต่าง ๆ เป็นเครื่องมือหลักในการเผยแผ่คำสอน ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมสำคัญในยุคนั้น (Peleggi, 2007; พระมหาสุรารัฐ โพธิ์ศรีขาม, 2566) นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเน้นการตีความพุทธธรรมด้วยภาษาสมัยใหม่ ใช้เหตุผล อาทิ เหตุผลนิยมและมนุษยนิยม (สยาม ราชวัตร, 2555) และแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ในการอธิบายหลักธรรม เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้คนรุ่นใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาแบบตะวันตก (สุภาพรณ ฌ บาง

ข้าง, 2536) กลวิธีดังกล่าวสะท้อนถึงแนวโน้มการประยุกต์หลักธรรมเข้าสู่สังคมสมัยใหม่อย่างมีพลวัต และมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างจริยธรรม สัมมาจารี และความเข้าใจในพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง

นักวิชาการ เช่น ภัทรพร สิริกาญจน หรือ Sirikanchna (1985) ได้เสนอว่าพระองค์ทรงนิยามพุทธธรรมใน 5 ลักษณะ ได้แก่ (1) คำสอนของพระพุทธเจ้า (2) คุณธรรมและจริยธรรม (3) กฎธรรมชาติ (4) สัจธรรม และ (5) หน้าที่ทั่วไป โดยทรงนำการตีความดังกล่าวกลับสู่พระพุทธานุศาสตร์ดั้งเดิมในพระไตรปิฎก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความ เป็นเหตุเป็นผล และเป็นสากลของหลักธรรม นอกจากนี้ ยังมีการวิพากษ์ว่า พระองค์ทรงเสนอพุทธธรรมในลักษณะที่เน้นโลกียธรรม ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อบริบทของสังคมในขณะนั้นมากกว่าแนวคิดเรื่องโลกุตระธรรม หรือนิพพานธรรม (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557) ด้าน พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร (2548) ชี้ให้เห็นว่ากลวิธีการเสนอพุทธธรรมของพระองค์นั้นมีลักษณะเป็นเหตุผลนิยม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดวางคำถามและคำอธิบายเชิงตรรกะในงานพระนิพนธ์อย่าง พุทธประวัติ ซึ่งลดการพึ่งพาปาฏิหาริย์ และเน้นความจริงตามเหตุผล

ผู้วิจัยได้สำรวจงานนิพนธ์สำคัญของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เช่น นวโกวาท พุทธประวัติ และ เบญจศีลและเบญจธรรม พบว่าพระองค์ทรงใช้กลวิธีทางภาษา การแปลความ การอุปมา และการตีความตามสถานการณ์ เพื่อให้พุทธธรรมสามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะสำหรับประชาชนทั่วไปและผู้ที่มีใจนักบวช ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการขยายขอบเขตการสื่อสารธรรมะให้ทันสมัยและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

จากเหตุผลข้างต้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรม ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โดยอิงจากงานพระนิพนธ์สำคัญ และเชื่อมโยงกับบริบทสังคมในยุคสมัยที่พระองค์ดำรงพระชนม์ชีพ เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของการปรับกลวิธีการเผยแผ่ธรรมะ และนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการสื่อสารพุทธธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพลวัตการปรับเปลี่ยนรูปแบบกลวิธีนำเสนอพุทธธรรมสู่สาธารณชนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
2. เพื่อพัฒนาต่อยอดรูปแบบกลวิธีนำเสนอพุทธธรรมสู่สาธารณชนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประยุกต์ใช้ในยุคนสมัยปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง รูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส: พลวัตการปรับเปลี่ยนรูปแบบกลวิธีนำเสนอพุทธธรรมสู่สาธารณชน” ได้รับการอุปถัมภ์ทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ผ่านสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2568 ซึ่งได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ จว. 0002/2568 วันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2568 มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รูปแบบงานวิจัยประกอบด้วย 4 แนวทางหลัก ได้แก่ (1) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจแบบองค์รวมเกี่ยวกับบทบาท วิธีการ และเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการปรับเปลี่ยนกลวิธีการเผยแผ่ธรรมะในแต่ละช่วงเวลา (2) การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) ซึ่ง

วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต้นฉบับ เช่น พระนิพนธ์ จดหมายเหตุ และบันทึกทางศาสนา เพื่อสืบค้นแนวโน้มและ พัฒนาการของกลวิธีการเผยแผ่ธรรมะอย่างมีบริบท (3) การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ที่ใช้ ตรวจสอบสาระสำคัญของงานเขียนจำนวนห้าชิ้น ได้แก่ นวโกวาท พุทธประวัติ พระมงคลวิเสศกา เบญจศีลและ เบญจธรรม และ นิตยสารธรรมจักษุ เพื่อระบุโครงสร้าง วิธีการสื่อสาร และพลวัตของการนำเสนอ (4) การศึกษา แบบกรณีศึกษา (Case Study) ซึ่งช่วยให้สามารถเจาะลึกลักษณะเฉพาะของการเปลี่ยนแปลงและการปรับใช้ กลวิธีในบริบทต่าง ๆ อย่างเฉพาะเจาะจงและเป็นระบบ

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection) ในงานวิจัยนี้ดำเนินการผ่านการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) โดยการวิเคราะห์เอกสารมุ่งศึกษาพระ ราชนิพนธ์และงานเขียนสำคัญของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ รวมถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์และงานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง เพื่อเข้าใจแนวคิดและกลวิธีในการเผยแผ่พุทธธรรมในแต่ละยุคสมัย ในขณะเดียวกัน การสัมภาษณ์เชิง ลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์จำนวน 6 ท่าน ซึ่งได้รับการรับรองจากสถาบันวิชาการ มีเป้าหมายเพื่อเติมเต็มข้อมูลจากเอกสาร และให้ข้อวิเคราะห์ในเชิงลึกเกี่ยวกับการปรับกลยุทธ์การสื่อสารธรรมใน บริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ข้อมูลทั้งสองส่วนถูกนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบอย่างเป็นระบบเพื่อให้ผลวิจัยมี ความครบถ้วนและน่าเชื่อถือ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) ในงานวิจัยเรื่องรูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยเน้นการวิเคราะห์เนื้อหาเอกสารและข้อมูลจากการ สัมภาษณ์เชิงลึก ข้อมูลถูกจัดกลุ่มตามประเด็นสำคัญ เช่น วิธีการเผยแผ่ธรรมะ การใช้ภาษา และบริบททางสังคม จากนั้นจึงเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดทางพุทธศาสนาและทฤษฎีการสื่อสารทางศาสนา การสังเคราะห์ข้อมูลจาก หลายแหล่งช่วยให้เข้าใจพลวัตของการเปลี่ยนแปลงกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมได้อย่างลึกซึ้งและเป็นระบบ

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือในการวิจัย (Research Instruments) ที่ใช้ประกอบด้วยแบบวิเคราะห์เอกสาร ซึ่ง ช่วยจัดระบบและประเมินคุณภาพของแหล่งข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ อาทิ พระราชนิพนธ์ บทความ และ เอกสารทางประวัติศาสตร์ รวมถึงแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่ออกแบบเป็นกึ่งโครงสร้าง เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกจาก ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับบทบาทและการปรับเปลี่ยนกลวิธีการเผยแผ่ธรรม นอกจากนี้ยังใช้เครื่องบันทึกเสียง พร้อม การถอดเสียงอย่างละเอียดเพื่อวิเคราะห์เนื้อหา เครื่องมือเหล่านี้ช่วยให้การเก็บข้อมูลมีความแม่นยำ ครบถ้วน และน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการ

ขั้นตอนที่ 5 ในการวิจัยเรื่องรูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ผู้วิจัยให้ ความสำคัญกับความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล (Reliability and Validity) โดยตรวจสอบความสอดคล้อง ของข้อมูลจากเอกสารหลายแหล่งและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อลดความคลาดเคลื่อนและยืนยันความแม่นยำ ของเนื้อหา นอกจากนี้ยังพิจารณาความเกี่ยวข้องของข้อมูลกับประเด็นวิจัยและตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ พร้อมทั้ง เลือกใช้แหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือและบุคคลที่มีความรู้เฉพาะทาง เพื่อให้ผลการวิจัยมีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และสามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่มีคุณภาพ

ขั้นตอนที่ 6 ผู้วิจัยตระหนักถึงข้อจำกัด (Limitations) ที่อาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการและผลการศึกษา ทั้งใน ด้านการเข้าถึงเอกสารต้นฉบับที่มีไม่ครบถ้วน ความไม่สอดคล้องของข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ รวมถึงข้อจำกัดของ ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่มีความซับซ้อน และมุมมองเฉพาะของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งอาจนำไปสู่อคติในการตีความ ข้อจำกัดเหล่านี้ได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบและระบุไว้เพื่อความโปร่งใสในการวิเคราะห์ ช่วยให้ผู้อ่าน สามารถประเมินความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยได้อย่างเหมาะสม

ขั้นตอนที่ 7 การวิจัยเรื่องรูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ดำเนินการ อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดที่เน้นการเปลี่ยนแปลงของกลวิธีเผยแผ่

ธรรมะ จากนั้นเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารประวัติศาสตร์ บทความธรรมะ และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ก่อนนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับทฤษฎี พร้อมทั้งตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล การนำเสนอผลการวิจัยจัดเรียงอย่างมีโครงสร้าง โดยแยกประเด็นสำคัญตามรูปแบบกลวิธีในแต่ละช่วงเวลา และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเสนอแบบอย่างที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้ในบริบทร่วมสมัย ทั้งนี้ผลการวิจัยมุ่งสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่สู่เวทีวิชาการระดับชาติและนานาชาติ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและวางรากฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคใหม่ของไทย โดยทรงบูรณาการองค์ความรู้ด้านพระธรรมวินัยกับวิถีคิดและเครื่องมือของโลกสมัยใหม่ ส่งผลให้รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของพระองค์มีลักษณะพลวัต คือสามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้นอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้สามารถแจกแจงลักษณะของพลวัตในกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของพระองค์ได้เป็น 5 ประการสำคัญ ดังนี้

1) การใช้ภาษาที่เรียบง่ายและชัดเจน พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนการใช้ภาษาทางธรรมให้เข้าถึงประชาชนทั่วไป โดยลดทอนภาษาทางวิชาการหรือศัพท์แสงที่ซับซ้อน และเลือกใช้ถ้อยคำที่เรียบง่ายแต่ตรงประเด็น อาทิ การประยุกต์หลักพุทธธรรมโดยใช้การสื่อสารถึงการปกครองบ้านเมือง ผ่านการถวายพระธรรมเทศนาเพื่ออนุศาสน์แด่พระมหากษัตริย์ ผ่านพระนิพนธ์ พระมงคลวิเสสเถกกา (วชิรญาณวโรรส, 2498ก) สร้างความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นอัมมิกราชา ทั้งในด้านธรรมะส่วนพระองค์และด้านการพัฒนาประเทศชาติอย่างรอบด้าน หรือในพระนิพนธ์เรื่อง เเบญจศีลและเบญจธรรม (วชิรญาณวโรรส, 2498ข.) พระองค์ทรงเริ่มจากบริบทชีวิตประจำวัน ก่อนค่อย ๆ นำหลักธรรมเข้ามาอธิบายอย่างมีเหตุผลและสัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้ฟัง ซึ่งเป็นแนวทางที่ทำให้ธรรมะเข้าถึงคนทุกระดับชั้น โดยไม่จำกัดอยู่แค่ในแวดวงนักบวชหรือผู้มีความรู้ทางศาสนา ซึ่งนักวิชาการทางพุทธศาสนา เช่น ศรีธัมย์ มะกรูดอินทร์ (2568) ชี้ว่า พระองค์ทรงมีแนวคิดที่จะ “ทำความเข้าใจหรือย่อให้ง่าย (simplify)” คือประยุกต์หลักธรรมที่ซับซ้อนให้มีความเข้าใจง่าย โดยทำให้ธรรมะ “สะดวกซื้อ สะดวกใช้ เข้าใจง่าย” หรือ “สะดวกในการเข้าถึง” สำหรับผู้เรียนและประชาชนทั่วไป (ศรีธัมย์ มะกรูดอินทร์, 2568)

2) การนำเสนอธรรมะในรูปแบบของการศึกษาอย่างเป็นระบบ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ธรรมะจากลักษณะที่กระจัดกระจาย มาเป็นระบบระเบียบเชิงโครงสร้าง (ศานติ ภัคดีคำ, 2568) โดยทรงริเริ่มหลักสูตรนักธรรมและบาลีสนาทมูลง ซึ่งมีการแบ่งชั้นเรียน การสอบ และการประเมินผลอย่างเป็นขั้นตอน ทำให้การเรียนรู้ธรรมะในหมู่คณะสงฆ์มีมาตรฐานและสามารถถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง (สุเชาว์ พลอยชุม, 2568) นับเป็นพลวัตที่เปลี่ยนจาก “การถ่ายทอดตามอัธยาศัย” ไปสู่ “ระบบการศึกษาทางศาสนา” อย่างจริงจัง กล่าวได้ว่า การศึกษาซึ่งเคยจำกัดอยู่ในวัดเริ่มแพร่หลายมากขึ้น รัชกาลที่ 5 ทรงตั้งโรงเรียนตามวัดต่าง ๆ โดยใช้พระเป็นครู ส่งผลให้การศึกษาศึกษาในสังคมไทยขยายตัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็มีบทบาทสำคัญในการจัดระบบการศึกษาคณะสงฆ์และโรงเรียนในหัวเมือง (สิทธิ บุตรอินทร์ และคณะ, 2546)

3) การใช้สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแผ่ธรรมะอย่างกว้างขวาง พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ในงานเผยแผ่ธรรมะ เช่น นิตยสารธรรมจักขุ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2437) ซึ่งเป็นนิตยสารพระพุทธศาสนาฉบับแรกของไทย กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการขยายแนวคิดทางพุทธธรรมไปยังประชาชนทั่วไป ผู้ทรงคุณวุฒิสัมภามณ์ เช่น ปฐม ตาคะนานันท์ (2568) อัสนี พูลรักษ์ (2568) ต่างมองว่า โดยเฉพาะการจัดตั้งโรงพิมพ์ของมหามกุฏราชวิทยาลัยถือเป็น “จุดหลัก” หรือ “การแก้ปัญหาสำคัญ” ของการสื่อสารในยุคหนึ่ง เพราะก่อนหน้านี้จะมีการพิมพ์

พระธรรมคำสอนต่าง ๆ ต้องคัดลอกด้วยมือ ซึ่งทำให้กระบวนการถ่ายถอดธรรมะมีข้อจำกัดด้านจำนวนและคุณภาพของเนื้อหา ความหลากหลายทางความคิดและการตีความก็ถูกจำกัดอยู่ในหมู่พระภิกษุผู้มีความรู้เฉพาะกลุ่ม การจัดตั้งโรงพิมพ์จึงเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ในการสื่อสารธรรมะไปสู่สาธารณชนในวงกว้าง (ปฐม ตาคะ นานันท์, 2568; อัสนี พูลรักรักษ์, 2568) พลวัตในที่นี่คือการเคลื่อนย้ายธรรมะจากพื้นที่จำกัดในวัดออกสู่สังคมวงกว้าง โดยผ่านสื่อที่จับต้องได้และสอดคล้องกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ในยุคต้นของสื่อมวลชนไทย

4) การวางรากฐานการปกครองคณะสงฆ์และการศึกษาแบบเป็นระบบ พลวัตในมิติของ “โครงสร้างทางสถาบัน” ปรากฏชัดจากการที่พระองค์ทรงออกแบบระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2445 (ศานติ ภัคคีคำ, 2568) ซึ่งนำไปสู่การแบ่งโครงสร้างสงฆ์เป็นระบบศูนย์กลางและภูมิภาค มีคณะกรรมการ (มหาเถรสมาคม) ทำหน้าที่กำกับและประเมินผล นับเป็นพลวัตสำคัญที่ทำให้ศาสนจักรสามารถบริหารจัดการตนเองอย่างมีระเบียบ และตอบสนองต่อบทบาททางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

5) การเชื่อมโยงธรรมะกับวิชาการและโลกสมัยใหม่ พระองค์ทรงมีวิสัยทัศน์ในการผนวกองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ (दनัย พลอยพลาย, 2568) โดยเฉพาะในการจัดตั้งมหาวิทยาลัย ซึ่งสอนทั้งธรรมะและวิชาสามัญ ตลอดจนการเขียนหนังสือ เช่น พุทธประวัติ (วชิรญาณวโรรส, 2455) ที่ใช้วิธีการเรียบเรียงเนื้อหาจากหลักฐานชั้นต้นคือ พระไตรปิฎก เช่น ตอนประสูติ จากมหาปทานสูตร แห่งทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง: ที.มหา.10/1-56/1-59) หรือ เรื่องตั้งแต่ตรัสรู้แล้วจนถึงอัครสาวก บรรพชา จากมหาวรรค แห่งพระวินัยปิฎก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง: วินัย.มหา. 4/1-72) แล้วทรงอธิบายเชิงวิพากษ์อย่างมีเหตุผล ผสมผสานความรู้สมัยใหม่กับหลักธรรมได้อย่างลงตัว ถือเป็นพลวัตด้าน “ความคิด” ที่เน้นเหตุผลและเปิดกว้างต่อศาสตร์ร่วมสมัย เพื่อให้ธรรมะมีความร่วมสมัยและยังความน่าเชื่อถือในหมู่นักวิชาการยุคนี้

จากการศึกษาพบว่า กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มีลักษณะเป็น “พลวัต” ที่เกิดจากการตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและความจำเป็นในการสื่อสารธรรมะแบบใหม่ อันรวมถึงการปรับเปลี่ยนภาษา สื่อ การจัดการศึกษา การบริหารคณะสงฆ์ และแนวคิดทางวิชาการ ทั้งหมดนี้ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พระพุทธศาสนาเป็นพลังที่มีชีวิต ตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนในยุคใหม่ได้อย่างแท้จริง และวางรากฐานที่มั่นคงให้กับการเผยแผ่ธรรมะในประเทศไทยสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ที่ 2 จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเฉพาะจากบทสัมภาษณ์ของศานติ ภัคคีคำ (2568) พบว่า การพัฒนาต่อยอดรูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สามารถสังเคราะห์ออกมาเป็นกระบวนการ 3 ขั้นตอนที่มีลำดับอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การอนุรักษ์ (Conservation) การรักษา (Preservation/Maintenance) และ การทำให้ไม่เป็นของตาย (Making them not dead/Inactive) ซึ่งแต่ละขั้นมีเป้าหมายและลักษณะเฉพาะดังนี้

1) การอนุรักษ์ (Conservation) เป็นกระบวนการพื้นฐานที่มุ่งรักษาสภาพดั้งเดิมของคัมภีร์และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพุทธธรรม โดยใช้วิธีการจัดหมวดหมู่ บันทึกถายชื่อคัมภีร์ และฟื้นฟูสภาพวัตถุเบื้องต้น เพื่อป้องกันการสูญหายของแหล่งข้อมูลทางศาสนาและวัฒนธรรม

2) การรักษา (Preservation/Maintenance) เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการอนุรักษ์ โดยเน้นการจัดเก็บและดูแลคัมภีร์อย่างเป็นระบบ พร้อมจัดทำสำเนา เช่น การถ่ายภาพหรือจัดเก็บแบบดิจิทัล เพื่อให้เข้าถึงได้ในระยะยาว แม้อันฉบับจะเสื่อมสภาพหรือสูญหาย

3) การทำให้ไม่เป็นของตาย (Making them not dead/Inactive) เป็นขั้นตอนที่มีนัยสำคัญต่อการต่อยอดองค์ความรู้ โดยเน้นการนำเนื้อหาคัมภีร์และงานเขียนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มาปรับใช้ในบริบท

ปัจจุบัน ไม่ให้เป็นเพียงมรดกที่สงบนิ่งอยู่ในพิพิธภัณฑ์ แต่กลายเป็นองค์ความรู้ที่ “มีชีวิต” โดยใช้กลวิธีต่าง ๆ เช่น การปริวรรต การแปล การสื่อสารผ่านภาษาร่วมสมัย รวมถึงการผลิตเนื้อหาสำหรับสื่อใหม่ อาทิ โพสต์ใน Facebook วิดีโอใน TikTok พอดแคสต์ หรือกิจกรรมสร้างสรรค์ที่เข้าถึงกลุ่มเยาวชนและสาธารณชนได้โดยตรง

เพื่อให้กระบวนการ “การทำให้ไม่เป็นของตาย” ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยเสนอให้จัดทำแพลตฟอร์มดิจิทัล สำหรับรวบรวมเนื้อหาที่ปริวรรตแล้ว จัดระบบการเข้าถึงให้สอดคล้องกับลักษณะผู้รับสารในยุคดิจิทัล พร้อมสร้างเครือข่ายผู้ผลิตสื่อทางธรรมะที่ยึดหลักวิถีเชิงวาทกรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นแกนกลาง โดยเน้นการใช้สื่อออนไลน์ทั้ง Facebook Instagram YouTube และ Podcast เป็นช่องทางการเผยแพร่หลัก ซึ่งจะช่วยให้พุทธธรรมที่ถ่ายทอดโดยพระมหาสมณเจ้าฯ กลับมาเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัยอย่างแท้จริง

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้รับการพัฒนาต่อยอดอย่างมีนัยสำคัญ โดยคงไว้ซึ่งหลักการเดิมของพระองค์ที่เน้นความเรียบง่าย ชัดเจน มีเหตุผล และเข้าถึงได้สำหรับประชาชนทุกระดับ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ผ่านสื่อดิจิทัลที่สอดคล้องกับบริบทของยุคปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึง “พลวัตทางการสื่อสารธรรมะ” ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามกาลสมัย โดยไม่สูญเสียแก่นสารทางธรรมดั้งเดิม

การศึกษาพบตัวอย่างการพัฒนาและการนำเสนอรูปแบบกลวิธีในยุคปัจจุบัน ได้แก่

1) เว็บไซต์ “พระมหาสมณานุสรณ์ 100 ปี” (mahasamana.org, 2564) ซึ่งจัดทำเนื้อหาพระนิพนธ์ หลักธรรม และบทความที่เกี่ยวข้องกับพระกรณียกิจของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ในรูปแบบ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) บทความ และคลิปวิดีโอ ที่รองรับทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ช่วยให้สามารถเข้าถึงผู้รับสารทั้งในและต่างประเทศ

2) เพจบุ๊กเพจ “วชิรญาณวโรสวทยา” (2568) เป็นแพลตฟอร์มที่นำเสนอ โพสต์ธรรมะ งานพระนิพนธ์ และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการใช้ภาษาไทยร่วมสมัย เข้าใจง่าย และสื่อสารแบบกระชับ เพื่อตอบสนองต่อกลุ่มผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ภายในประเทศ

3) อินสตาแกรม “Vajiranavarorasa_vidaya” (2025) เป็นช่องทางการเผยแพร่ ธรรมะผ่านโพสต์เตอร์ ภาษาอังกฤษ ซึ่งช่วยขยายกลุ่มเป้าหมายไปยังเยาวชนหรือชาวต่างชาติผู้สนใจพุทธศาสนา พร้อมทั้งเน้นการออกแบบสื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมภาพของแพลตฟอร์ม Instagram

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาต่อยอดกลวิธีของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มิใช่เพียงการรักษาคำสอน แต่เป็นการ “ทำให้มีชีวิต” ด้วยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารร่วมสมัยอย่างมีจริยธรรม สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้รับสารยุคดิจิทัล ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ให้ธรรมะเข้าถึงคนรุ่นใหม่ในลักษณะที่ยืดหยุ่นและยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป แนวทางการเผยแพร่ธรรมะตามรูปแบบกลวิธีของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้รับการพัฒนาอย่างสอดคล้องกับเจตนารมณ์ดั้งเดิมและสภาพสังคมร่วมสมัย ทั้งในแง่เนื้อหาและช่องทางการนำเสนอ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการสื่อสารพุทธธรรมอย่างมีพลังและยั่งยืนในโลกยุคดิจิทัล

อภิปรายผลการวิจัย

1) ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มีลักษณะ “พลวัต” ทั้งในด้านเนื้อหา วิธีการสื่อสาร และการตีความพระธรรมคำสอน โดยพระองค์ทรงปรับเปลี่ยนแนวทางการเผยแพร่ธรรมะให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในยุคสมัยใหม่ เพื่อให้สามารถเข้าถึงประชาชนทั่วไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ

การวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดของ ทฤษฎีการเผยแผ่ศาสนา (Propagation of Religion) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า พระองค์ทรงใช้วิธีการสื่อสารที่วางแผนมาอย่างรอบคอบ มีเป้าหมายชัดเจนในการ ลดความซับซ้อนของเนื้อหาทาง ศาสนา ด้วยการเลือกใช้ภาษาเรียบง่าย ตรงไปตรงมา และอธิบายอย่างมีเหตุมีผล ซึ่งถือเป็นการขยายฐานการรับรู้ ไปยังประชาชนทุกระดับ โดยเฉพาะชนชั้นกลางและกลุ่มผู้มีการศึกษา ซึ่งสะท้อนถึงความเข้าใจลึกซึ้งในด้านกล ยุทธ์การสื่อสารทางศาสนา

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ยังพบว่า กลวิธีของพระองค์สอดคล้องกับแนวคิดจากทฤษฎีการศึกษาศาสนา (Religious Education Theory) ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาทางศาสนากับประสบการณ์ชีวิตจริงได้ โดยการจัดวางโครงสร้างความรู้ทางธรรมะในลักษณะที่เป็นระบบ เช่น การจัดตั้งหลักสูตรนักธรรม บาลี สนามหลวง และการจัดตั้งสถาบันการศึกษาทางศาสนาอย่าง มหามกุฏราชวิทยาลัย ล้วนสะท้อนให้เห็นถึง ความพยายามในการทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ที่ “เรียนรู้ได้” ไม่ใช่เพียง “ศรัทธาอย่างลอย ๆ”

ข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงนำแนวคิดจากทฤษฎีการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change Theory) มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบกลวิธีการเผยแผ่ธรรมะ กล่าวคือ พระองค์มิได้จำกัดบทบาทของศาสนาไว้เฉพาะในเชิงพิธีกรรมหรือการสอนศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังวางบทบาทของ พระพุทธศาสนาให้เป็น กลไกเชิงโครงสร้างในการพัฒนาสังคม ผ่านการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ การสร้าง ระบบการศึกษา และการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในฐานะ “ผู้นำทางปัญญา” (moral and intellectual leadership) ในยุคเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสมัยใหม่

ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับมุมมองของนักวิชาการทั้งไทยและตะวันตก เช่น Peter Berger (1967) ซึ่ง ชี้ให้เห็นว่า ศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมาย ความมั่นคง และโครงสร้างให้กับสังคมในภาวะที่กำลัง เผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงมิใช่เพียงการปรับวิธีการ สื่อสารธรรมะเท่านั้น หากแต่เป็นการใช้พุทธธรรมเป็นเครื่องมือในการ “ออกแบบสังคมใหม่” ที่มั่นคงทั้งในมิติของ ปัญญา คุณธรรม และการบริหารจัดการ

ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์ในงานวิจัย อาทิ สุเชาวน์ พลอยชุม (2568) ศานติ ภัคดีคำ (2568) ดนัย พลอย พลอย (2568) และอัสนี พูลรักษ์ (2568) ต่างมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า กลวิธีของพระองค์มีลักษณะลุ่ม ลึก ยืดหยุ่น และมีเจตนารมณ์ที่ชัดเจนในการทำให้พุทธธรรม “มีชีวิต” สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ทั้งยังตอบโจทย์ผู้รับสารในหลากหลายบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

สรุปโดยสังเขป การอภิปรายผลชี้ให้เห็นว่า กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มี ลักษณะเป็นพลวัตที่ผสานแนวคิดดั้งเดิมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ โดยมีจุดร่วมสำคัญคือ ความมุ่งหมายในการทำให้ ศาสนาเข้าใจง่าย เข้าถึงได้ และใช้ประโยชน์ได้จริง ในชีวิตของผู้คน การปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ เช่นนี้ ทำให้กลวิธีของพระองค์ยังคงมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน และ สามารถเป็นต้นแบบในการพัฒนาระบบการสื่อสารทางศาสนาให้มีความร่วมสมัยต่อไปได้อย่างยั่งยืน

2) ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ชี้ให้เห็นว่า กลวิธีการเผยแผ่ธรรมะของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มิใช่เพียงการตอบสนองต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมเท่านั้น หากแต่ทรงมีบทบาทในการ “ชี้นำ” สังคมให้ เข้าใจการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยปัญญาและศีลธรรม ซึ่งนับเป็นหัวใจสำคัญของการประยุกต์ใช้กลวิธีดังกล่าวใน บริบทปัจจุบัน

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Charles Taylor (2007) นักปรัชญาชาวแคนาดา ที่เสนอว่า ศาสนา ในโลกสมัยใหม่จะยังคงมีความหมายและพลังได้ ก็ต่อเมื่อสามารถสื่อสารผ่าน “ภาษาทางศีลธรรมร่วมสมัย” กล่าวคือ การใช้ถ้อยคำ แนวคิด และโครงสร้างความคิดที่เชื่อมโยงกับโลกทัศน์และคุณค่าของผู้คนในยุคปัจจุบัน

ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงริเริ่มแนวทางเช่นนี้ตั้งแต่ในสมัยของพระองค์ โดยการใช้ภาษาและกลวิธีที่เข้าใจง่าย เหมาะกับผู้ฟังหลากหลายกลุ่ม ทั้งสามัญชนและปัญญาชน

เมื่อนำผลการวิเคราะห์ที่มาพิจารณาภายใต้กรอบ ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory) จะเห็นได้ว่า พระองค์ให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายการสื่อสารธรรมะอย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายในระดับคณะสงฆ์ผ่านการจัดระบบการศึกษาสงฆ์แบบสมัยใหม่ หรือการใช้สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่ธรรมะแก่ประชาชนในวงกว้าง การสร้าง “โครงสร้างทางเครือข่าย” นี้เป็นแนวทางสำคัญที่สามารถนำมาต่อยอดสู่ แพลตฟอร์มดิจิทัลในปัจจุบัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งตัวอย่างที่สะท้อนการต่อยอดนี้ ได้แก่ เว็บไซต์ “พระมหาสมณานุสรณ์ 100 ปี” เฟซบุ๊กเพจ “วชิรญาณวโรรสวิทยา” อินสตาแกรม “Vajiranavarorasa_vidaya” ช่องทางเหล่านี้มีลักษณะของการสร้าง “เครือข่ายผู้เรียนรู้ทางธรรม” ที่เน้นการมีส่วนร่วม (participatory knowledge sharing) ของประชาชนทั่วไป สอดคล้องกับวิถีการเรียนรู้ในโลกยุคดิจิทัลที่เน้นการแลกเปลี่ยนและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้สารและผู้รับสารอย่างเท่าเทียม

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ คือ การเข้าใจว่า กลวิธีการเสนอพุทธธรรม ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มิใช่เพียงการอธิบายธรรมะตามคัมภีร์ แต่เป็นการ สร้าง “พื้นที่ใหม่” แห่งการตีความธรรมะในโลกสมัยใหม่ โดยใช้เหตุผล ภาษา สื่อ และบริบททางสังคมเป็นเครื่องมือในการปรับธรรมะให้สามารถดำรงอยู่และมีพลังในบริบทสมัยใหม่ได้อย่างมีพลวัต ทั้งยังวางรากฐานของการเผยแพร่พระพุทธานุภาพที่ส่งผลต่อแนวทางการสื่อสารธรรมะของคณะสงฆ์ไทยในยุคถัดมา

กลวิธี	องค์ความรู้ใหม่	ผลกระทบเชิงสังคม / การนำไปใช้
1. ภาษาที่เรียบง่าย	ธรรมะเข้าใจง่าย ใกล้ชิดชีวิต	ธรรมะเผยแพร่สู่คนทั่วไปผ่านสื่อสมัยใหม่
2. การศึกษาระบบ	ธรรมะมีหมวดหมู่ ชัดเจน ลำดับขั้น	เกิดหลักสูตรพุทธศาสนาในสถานศึกษา
3. สื่อสิ่งพิมพ์	ใช้หนังสือเผยแพร่ธรรมะกว้างขวาง	สื่อธรรมะเข้าถึงง่าย เช่น หนังสือ-ออนไลน์
4. ปกครองสงฆ์เป็นระบบ	สงฆ์มีระเบียบและหลักสูตรศึกษา	วางระบบสอบนักธรรมบาลี-พัฒนาผู้นำสงฆ์
5. เชื่อมโยงโลกสมัยใหม่	ธรรมะสอดคล้องวิทยาศาสตร์-เหตุผล	เกิดพุทธศาสตร์ร่วมสมัย เช่น พุทธกับจิตวิทยา

ตารางที่ 1: ตารางสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่มีผลกระทบต่อสังคม

สรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส: พลวัตการปรับเปลี่ยนรูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมสู่สาธารณชน” พบว่า พระองค์ทรงเป็นผู้นำการปฏิรูปการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ โดยเน้นการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เข้ากับบริบทสังคม และสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างกว้างขวาง กลวิธีที่ทรงใช้มีความหลากหลาย และสะท้อนถึงวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเชื่อมโยงธรรมะเข้ากับสังคมยุคใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5-6

หนึ่งในกลวิธีหลักคือ การใช้ภาษาที่เรียบง่ายและชัดเจน เพื่อให้คำสอนเข้าใจง่าย ไม่เป็นภาษาทางธรรมที่ซับซ้อน ลดช่องว่างระหว่างธรรมะกับประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ยังทรงเน้น การจัดระบบเนื้อหาอย่างเป็น

หมวดหมู่ เช่น การจำแนกพุทธธรรมเป็นธรรมะเพื่อความรู้ ความคิด ความประพฤติ ความสัมพันธ์ และความสงบ ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้เป็นลำดับขั้น และนำไปปฏิบัติได้จริง ซึ่งพระองค์ยังให้ความสำคัญกับการใช้สื่อสิ่งพิมพ์และการผลิตเนื้อหาทางธรรม เช่น การตั้งโรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย และการจัดทำวารสารธรรมจักร ซึ่งเป็นวารสารพระพุทธศาสนาเล่มแรกของไทย ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้สื่อสิ่งพิมพ์เผยแผ่ธรรมะแบบกว้างขวาง เป็นการนำเสนอคำสอนทางศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัย และเข้าถึงประชาชนในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นนักเรียน คฤหัสถ์ พระภิกษุ หรือแม้แต่ผู้ต้องขังในเรือนจำ อีกจุดเด่นสำคัญคือ การเชื่อมโยงธรรมะกับโลกวิชาการและโลกสมัยใหม่ เช่น การอธิบายธรรมะด้วยหลักเหตุผล วิทยาศาสตร์ และจริยธรรม แทนการเน้นปาฏิหาริย์ตามความเชื่อเดิม ตัวอย่างคือการตีความพุทธประวัติใหม่โดยไม่พึ่งพาปาฏิหาริย์ แต่เน้นการให้ข้อคิดเชิงเหตุผล สะท้อนความกล้าหาญทางปัญญา และแนวคิดแบบเหตุผลนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical Rationalism) นอกจากนี้ ยังทรงวางรากฐาน ระบบการปกครองคณะสงฆ์และการศึกษาพระปริยัติธรรม อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะผ่านเครือข่ายวัด โรงเรียน สำนักเรียน และกลุ่มนักวิชาการ ถือเป็นการใช้โครงสร้างทางสังคมเป็นฐานการเผยแผ่อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยภาพรวมแล้ว กลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของพระองค์มีลักษณะผสมผสานระหว่างแนวทางดั้งเดิมและสมัยใหม่ สะท้อนความยืดหยุ่นในการปรับตัวกับบริบทสังคม การเมือง และวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งสามารถต่อยอดและนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อและเทคโนโลยีในยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า รูปแบบกลวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เน้นให้พุทธธรรมสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพในสังคมร่วมสมัย โดยเสนอในสองด้านหลัก คือ **ด้านนโยบาย** ควรส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนาแบบองค์รวม ที่บูรณาการความรู้เชิงลึกเข้ากับการใช้เหตุผลและการประยุกต์ใช้จริง พัฒนาการสื่อสารธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลให้เข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ และสนับสนุนการผลิตสื่อธรรมะที่มีลักษณะวิเคราะห์และอธิบายอย่างมีเหตุผล เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกเชิงคุณธรรมในวงกว้าง และ **ด้านวิชาการ** ควรส่งเสริมการศึกษาศาสตร์สื่อสารธรรมะในลักษณะพลวัตที่เข้าใจบริบททางสังคมและเทคโนโลยี พัฒนาโมเดลการสื่อสารแบบเครือข่ายที่เชื่อมโยงสถาบันต่าง ๆ เพื่อการเผยแผ่อย่างมีประสิทธิภาพ และสังเคราะห์แนวคิดพุทธธรรม 5 ระดับให้เป็นองค์ความรู้ร่วมสมัยที่สามารถประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสังคมได้จริง ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนถึงแนวคิดของพระองค์ที่เน้นความเรียบง่าย มีเหตุผล และเข้ากับชีวิตจริงของผู้คนในทุกยุคสมัย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป (เนื้อหาประเด็นต้องเกี่ยวเนื่องต่อยอดจากบทความนี้)

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาพลวัตของการเผยแผ่ธรรมะในยุคดิจิทัล เสนอให้เปรียบเทียบกลวิธีการเผยแผ่ธรรมะในยุคใหม่ เช่น YouTube TikTok กับวิธีการของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เพื่อค้นหาแนวทางประยุกต์ใช้รูปแบบเดิมในบริบทร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ศึกษาวิธีการแปลและเรียบเรียงธรรมะเพื่อการสื่อสารสมัยใหม่ เน้นศึกษารูปแบบภาษา การตีความ และการเล่าเรื่องในธรรมะ โดยออกแบบ “ภาษาธรรมะเพื่อคนรุ่นใหม่” ที่สอดคล้องกับวาทกรรมและค่านิยมร่วมสมัย

2.3 ศึกษาปฏิกริยาของสาธารณชนต่อรูปแบบการเผยแพร่ธรรมะ เสนอให้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น สัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มสนทนา หรือวิธีชาติพันธุ์วรรณา เพื่อเข้าใจการรับรู้และความพึงพอใจของผู้รับสารในรูปแบบและช่องทางต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- दनัย พลอยพลาย. (2568). อาจารย์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *สัมภาษณ์*. 27 มีนาคม.
- ปฐม ตาคะนานันท์. (2568). อาจารย์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง. *สัมภาษณ์*. 1 เมษายน.
- พระมหาสารวฑู โปธิ์ศรีขาม. (2566). *พุทธธรรมในนิตยสารธรรมจักษุในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นบรรณาธิการ พ.ศ. 2437-2454: ความเป็นมา สารัตถะ และบทบาทต่อพุทธศาสนาไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ อักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. (2548). *วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่*. พระนครศรีอยุธยา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมณานุสรณ์ 100 ปี. (2564). *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : บุคคลสำคัญของโลก ประจำปี พ.ศ. 2564*. สืบค้น 17 กรกฎาคม 2568, จาก <https://mahasamana.org/>
- มหามกุฏราชวิทยาลัย (2514). *คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2437). *ธรรมจักษุ เล่ม 1 รัตนโกสินทรศก 113 (พ.ศ. 2437)*. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2453). *นวโกวาท*. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2455). *พุทธประวัติ เล่ม 1*. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา (พระองค์เจ้ามุนชนาคมานพ มนุสสนาโค). (2498ก). *พระมงคลวิเสสสถา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ถาวรวรเถระ) ถวายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2453-2467*. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2498ข). *เบญจศีลและเบญจธรรม*. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรรสวิทยา. (2568). *เพจ วชิรญาณวโรรสวิทยา*. สืบค้น 17 กรกฎาคม 2568 จาก <https://www.facebook.com/วชิรญาณวโรรสวิทยา>.
- ศรัณย์ มะกรุดอินทร์. (2568). อาจารย์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์. *สัมภาษณ์*. 20 มีนาคม.
- ศานติ ภัคคีคำ. (2568). อาจารย์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. *สัมภาษณ์*. 14 มีนาคม.
- สยาม ราชวัตร. (2555). *การตีความพุทธประวัติ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส*. งานวิจัยจากทุนสนับสนุนการวิจัย งบประมาณรายได้ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2555. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). *10 ปัญญาชนสยาม (เล่ม 1) ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาสิทธิราชย์*. กรุงเทพมหานคร: โอเพ่น โซไซตี้.
- สิทธิ์ บุตรอินทร์, ปรีชา บุญศรีตัน, สุพัฒน์ โตจักษณชัยกุล. (2546). *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง*. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุภาพรรณ ฦ บางช้าง. (2536). พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง. โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเชาวน์ พลอยชุม. (2568). อาจารย์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. *สัมภาษณ์*. 18 มีนาคม.
- อัสนี พูลรักษ์. (2568). อาจารย์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *สัมภาษณ์*. 4 เมษายน.
- Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Anchor Books.
- Ishii, Y. (1986). *Sangha, State, and Society: Thai Buddhism in History*. University of Hawaii Press.
- Peleggi, M. (2007). *Thailand: The Worldly Kingdom*. Reaktion Books.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard University Press.
- Swearer, D. K. (2010). *The Buddhist World of Southeast Asia*. SUNY Press.
- Wyatt, D. K. (2003). *Thailand: A Short History*. Yale University Press.
- Sirikanchana, Pataraporn (1985). *The Concept of 'Dhamma' in Thai Buddhism: A Study in the Thought of Vajiranana and Buddhadasa*, Publicly Accessible Penn Dissertations. University of Pennsylvania.
- Vajiranavarorasa_vidaya. (2025). (2025, April 20). "Conquer the angry one by not getting angry; conquer the wicked by goodness; conquer the stingy by generosity, and the liar by speaking the truth. [Photograph]. Retrieved 19/7/2025. from https://www.instagram.com/vajiranavarorasa_vidaya/

